

ВІДГУК

офіційної опонентки, докторки філологічних наук, доцентки, завідувачки
кафедри іноземних мов
Сумського державного університету
ТАЦЕНКО Наталії Віталіївни
на дисертацію ЗАЙЦЕВОЇ Маргарити Олексіївни
**«КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ ПАРАМЕТРИ АНГЛОМОВНОГО
СУДОВОГО ДИСКУРСУ В ДІАХРОНІЇ (КІН.ХІХ-ПОЧ. ХХІ СТ.)»**,
(Запоріжжя, 2021. – 490 с.),
подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
зі спеціальності 10.02.04 – германські мови

Дисертація Маргарити Зайцевої вдало вписується в низку наукових праць, присвячених студіюванню судового дискурсу як феномена юридичної комунікації, водночас маючи власну авторську концепцію та новаторське висвітлення зазначеної проблематики.

Законодавча діяльність та юриспруденція є надзвичайно актуальними складниками будь-якого розвинутого суспільства, оскільки проблема взаємозв'язку людини і права завжди була в центрі суспільної думки. Буття людини в усі часи неможливе поза правовим полем, що нерозривно пов'язане з формуванням *homo juridicus* – цивілізованої правової істоти. Найдавніші пам'ятки цивілізації мають свідчення про важливість писемного та усного мовлення у процесах судочинства, а в наш час необхідність лінгвістичного аналізу правової картини світу спричинила активний розвиток юрислінгвістики. Змагальність судової взаємодії та її екстремальність вимагають від суб'єктів судового процесу навичок як оперативної оцінки ситуації та прийняття рішень, так і стратегічного вибудовування вербальної комунікації.

У цьому зв'язку науковий доробок Маргарити Зайцевої заслуговує на особливу увагу, оскільки в ньому поліпарадигмально досліджується еволюція стратегій, тактик та стратегем судового дискурсу у когнітивно-комунікативній площині.

Актуальність праці визначається, передусім, її дотичністю до розв'язання наукової проблеми впливу комунікації на виконання професійних завдань загалом та до комунікативної взаємодії учасників судового процесу зокрема, знання основних положень якої сприяє гармонізації судового дискурсу. Тому наразі нагальним завданням науковців, що досліджують судову комунікацію, є обґрунтований та різнобічний аналіз того, як побудувати судову промову, щоб вона мала перлокутивний ефект. Здійснена авторкою наукова розвідка просуває юрислінгвістику на крок уперед, долучившись до широкого спектру сучасних досліджень авторитетних вітчизняних та зарубіжних шкіл лінгвопрагматичного напрямку студіювання судового дискурсу.

Актуальним є судовий дискурс як **об'єкт** цієї наукової праці та еволюція когнітивно-комунікативних параметрів судового дискурсу США як **предмет** дослідження. За своїм об'єктом, предметом та підходом до їхнього аналізу дисертація Маргарити Зайцевої відповідає проблематиці та методологічним настановам колективної теми факультету іноземної філології Запорізького національного університету «Когнітивно-дискурсивні аспекти мовних одиниць».

Метою дисертації є виявлення ознак, що становлять когнітивно-комунікативну специфіку судового дискурсу США, та встановлення напрямів його еволюції. Маргарита Зайцева впоралася і з логічно вибудованими **завданнями** дослідження, котрі послідовно окреслюють його домінантні вектори. Спочатку авторка сформувала категорійно-поняттєвий апарат дослідження. Далі в результаті критичного узагальнення здобутків сучасних гуманітарних і суспільних наук мовознавчого, феноменологічного, семіотичного, психолінгвістичного та дискурсознавчого спрямування дисертантка розробила методологію дослідження еволюції судового дискурсу, з'ясувала його сутнісні когнітивно-комунікативні характеристики, стратегії, тактики і стратагеми; встановила комунікативні режими реалізації різновидів судового дискурсу, розкривши специфіку понять

«персуазивність», «сугестивність» та «коерсивність»; виявила специфіку трансформації лінгвального контексту в кожному різновиді судового дискурсу та еволюції патернів мовленнєвої поведінки його агентів і репрезентацією тенденцій його лексико-семантичного та граматичного розвитку.

Виконання вищенаведених завдань уможливив автентичний **матеріал** наукової праці, що складається з відцифрованих матеріалів судових процесів США кінця XIX початку XX століття загальним обсягом понад 500 текстів.

Вважаю, що **новизна** здобутих дисертанткою результатів зумовлена передусім, тим, що авторкою започатковано новий напрям лінгвістичних досліджень – судову дискурсологію, де судовий дискурс розглядається як складна багатогранна система, що складається з низки субдискурсів, кожен яких має свою специфіку. Новизною відзначені й такі досягнення авторки, як введення в науковий обіг національної школи дискурсивного аналізу нового терміна «субдискурс» як конститuenta судового дискурсу, з'ясування персуазивного, сугестивного й коерсивного потенціалів судового дискурсу розроблення оригінальної класифікації дискурсивних особистостей судового процесу. Схвальної оцінки заслуговує висновок про те, що дискурс сторони звинувачення є персуазивним, а суддівський дискурс є переважно коерсивним. Родзинкою праці є авторське виокремлення аксіологем та антиаксіологем судового дискурсу США, аналіз інфліктивного провокативного наративів та ментативу.

Окреслені основні критерії наукової новизни рецензованої праці, своєю чергою, дають підстави стверджувати, що вона має **теоретичне значення**. Теоретично валідним є внесок у розбудову лінгвопрагматики, дискурсології та юрислінгвістики, оскільки розроблено модель аналізу еволюційних процесів судового дискурсу США, виокремлено його стратегії, тактики і стратегеми. Запропонована концепція здатна слугувати фундаментом для опису інших видів дискурсу на матеріалі різних мов. Результати дослідження сприяють виопрацюванню проблематики побудови текстів, призначених для

впливу на реципієнтів, розширюючи коло їхніх об'єктів та поглиблюючи їхній аналіз.

Практична цінність здобутих дисертанткою результатів полягає в можливості їхнього застосування в теоретичних курсах з загального мовознавства (розділи «Мова і мовлення», «Мова і мислення», «Мова і суспільство», «Прикладне мовознавство», «Мовознавство і семіотика», «Соціальна зумовленість мовних явищ», «Синхронія та діяхронія» тощо), стилістики (розділи «Стилістичний синтаксис», «Стилістична семасіологія», «Стилістична лексикологія», «Стилістична морфологія», «Стилістика тексту» тощо), лексикології (розділи «Словниковий склад сучасної англійської мови», «Фразеологія як галузь лексикології» тощо); спецкурсів із теорії комунікації, лінгвістичної прагматики, комунікативної лінгвістики, дискурсології, правничої лінгвістики та юридичного письма. Здобуті Маргаритою Зайцевою дані, безумовно, сприяють оптимізації процесу навчання як основних, так і спецкурсів з юридичної англійської мови, оскільки є викладеними у 4 навчальних посібниках.

Основні положення і висновки дисертації **апробовано** на 30 науково-практичних конференціях, 6 з яких – міжнародні, 14 – міжнародні, проведені в Україні та 10 – всеукраїнські. Результати дослідження викладено в 60 наукових публікаціях, у тому числі: 3 монографіях, 35 статтях, з яких 3 опубліковано у наукометричних базах Web of Science та Scopus, 26 – у фахових виданнях України, 6 – у зарубіжних спеціалізованих наукових виданнях; 8 тезах доповідей та 14 наукових розвідках, які додатково відображають результати дисертації. Публікації вичерпно висвітлюють зміст усіх розділів дисертаційного дослідження.

Зміст автореферату є ідентичним із основними положеннями дисертаційної праці.

Дисертація структурована відповідно до її дослідницької мети та завдань. Її структуру складають вступ, п'ять розділів із висновками до кожного з них, загальні висновки та бібліографія. Бібліографічний список є

репрезентативним і багатогранним. Основний список теоретичних джерел налічує 755 позицій, з яких 255 – іноземними мовами.

У *першому* розділі «Теоретичні засади дослідження судового дискурсу як когнітивно-комунікативного феномена» авторка простежує еволюцію поглядів стосовно дискурсу та комунікації, систематизуючи основні підходи до розуміння юридичного та судового дискурсів у річці новітніх мовознавчих студій. Вона уточнює визначення юридичного тексту розкриває його з лінгвістичних позицій. Ваговою частиною розділу є розгляд когнітивного дисонансу та когнітивних викривлень як когнітивних комунікативних категорій, а також впливу культурної домінантності протистояння на ознаки судового дискурсу.

У *другому* розділі «Методологія та методика дослідження судового дискурсу» обґрунтовано методологічну базу дослідження разом з інтерпретацією ключових понять: еволюція, когнітивно-комунікативна модель, комунікативні стратегії і тактики, судовий дискурс, смисловий простір дискурсу, персуазивний контент дискурсу, сугестивний контент дискурсу, коерсивний контент дискурсу, елітарна й егалітарна особистості. Авторка запропонувала лінгвократологічний, лінгвоаксіологічний, лінгвопсихологічний та лінгвоперсонологічний теоретико-методологічні підходи для характеристики судового дискурсу.

Третій розділ «Еволюція стратегій, тактик і стратагем судового дискурсу» присвячено субдискурсам як різновидам судового дискурсу: дискурсу сторони звинувачення, дискурсу сторони захисту та суддівському дискурсу. На окрему увагу заслуговує виділення елітарних (домінантної провокативної та інфліктивної) та егалітарних (субмісивної) дискурсивних особистостей з виокремленням використовуваних ними стратегій, тактик і стратагем проведення судових дебатів.

Четвертий розділ «Простір англomовного судового дискурсу : динамічна функційна система» присвячено всебічній характеристиці судового дискурсивного простору та патернів мовленнєвої поведінки

урахуванням їхніх змін. Дисертантка встановлює комунікативні режими, притаманні судовому дискурсу (інфліктивний наратив, провокативний наратив, ментатив), та визначає їхні особливості.

У *п'ятому* розділі «Еволюція та особливості мовної репрезентації судового дискурсу» авторка проаналізувала лінгвальний контекст та семантичне наповнення судового дискурсу з виокремленням дискурсивних маркерів організації його смислового простору та семантичних компонентів (кратологем, аксіологем, емотивів, міфологем, соціологем та концептологем).

Оформлення, мова та стиль роботи відповідають вимогам до докторських дисертацій. Академічного плагіату у науковій праці не виявлено: всі положення та ідеї інших учених подано з покликанням на відповідні першоджерела. Концепція викладена чітко й логічно, що важливо для міждисциплінарного кола читачів цього наукового доробку.

Визнаючи теоретичну та практичну валідність рецензованої дисертації, вважаю за необхідне висловити низку полемічних моментів, що потребують розлогіх коментарів.

1. Визначаючи теоретичне значення своєї наукової праці, авторка на ст. 30 зазначає: «Теоретичний інтерес для когнітивної лінгвістики становить методика виокремлення стратегій, тактик і стратагем судового дискурсу США, а також методика опису когнітивного простору зазначеного типу дискурсу як інструмент аналізу побудови текстів, призначених для впливу на реципієнтів». Все вищевикреслене є внеском у прагмалінгвістику, оскільки царина когнітивної лінгвістики – це проблеми концептуалізації й категоризації інтеріоризованої дійсності, відтворення мікросвіту неспостережуваних мисленнєвих процесів, проникнення в глибинні шари механізмів людської когніції за допомогою конструювання моделей та аналізу вербалізованих концептів. У цьому науковому доробку авторка не ставить собі за мету вирішення цих питань, тому внеску саме в когнітивну лінгвістику не вбачаю.

2. Сумнівною видається назва підрозділу 1.1 «Еволюція наукових

уявлень: «дискурс» і «комунікація» як біфуркаційні терміни» (ст. 38). У цьому підрозділі на ст. 48 дисертантка зазначає, що «дискурс постає біфуркаційним терміном, який зазнає трансформацію змісту». Термін як слово або словосполучення, що є назвою певного поняття, не може бути біфуркаційним. Біфуркаційною може бути система, оскільки біфуркація – це набуття нових особливостей унаслідок рухів динамічної системи за незначних змін її параметрів. Якщо розглядати дискурс і комунікацію як динамічні системи, то, звичайно, вони характеризуються наявністю біфуркацій – точок розгалуження й потенційних варіантів їхнього розвитку. Але у підрозділі 1. не було здійснено аналізу біфуркацій у дискурсі, а лише надано еволюційних наукових уявлень про дискурс та інформацію.

Загалом, дисертантка послуговується термінами, випрацюваними представниками лінгвосинергетичного напрямку сучасних досліджень (Т. І. Домброван, С. М. Єнікєєва, Л. С. Піхтовнікова та ін.), який наразі активно розвивається на теренах української германістики, але не застосовує методи лінгвосинергетики. Зокрема, у підрозділі 1.1 Маргарита Зайцев розглядає дискурс з позицій синергетичного підходу, використовуючи такі терміни, як «параметри порядку», «біфуркації», «цілі-атрактори» тощо (ст. 49-51), але у практичних розділах вона не послуговується цією термінологією і не аналізує судовий дискурс у площині лінгвосинергетики.

3. Підрозділ 5.2.6 п'ятого розділу дисертації має назву «Концептологема» (ст. 415-429). У ньому авторка поверхово аналізує декілька концептів судового дискурсу. Слід зазначити, що з 14-ти сторінок підрозділу 8 сторінок присвячено теоретичній частині, в якій аналізуються визначення концепту представниками різних наукових напрямів, а 6 сторінок – аналізу дискурсоутворювальних концептів судового дискурсу. Неврозраzumіло, чому підрозділ називається «Концептологема», оскільки дисертантка не надає визначення цього терміна. У чому полягає різниця між концептом та концептологомою? Чекаю на пояснення під час захисту.

Зауважу, що практичні розділи дисертації перевантажені теоретичними

матеріалом. Зокрема, у розділі 3 «Еволюція стратегій, тактик і стратегії судового дискурсу» (ст. 170-256) вступ (ст. 170-178), підрозділи 3.1 «Дискурс сторони звинувачення» (ст. 179-180), 3.1.1 «Поняття персуазивності» (ст. 180-186), 3.2.1 «Поняття сугестивності» (ст. 207-212) та 3.3.1 «Поняття коерсивності» (ст. 242-245) є повністю теоретичними. Вважаю, що ця наукова праця дещо б виграла, якби певну частину теоретичного матеріалу було перенесено до 1-го розділу, а з 1-го розділу вилучено той теоретичний матеріал, який не є суголосним з практичними розділами.

4. У підрозділі 4.2.1 «Трансформація мовних засобів в провокативному наративі» авторка висновкує: «Утім, якщо наратив метафорично насичений, то в сучасному судовому дискурсі превалюють концептуальні метафори, тим часом як у судовому американському дискурсі кінця дев'ятнадцятого – початку двадцятого століття частіше використовують риторичні метафори». Цей висновок вважаю дещо декларативним, оскільки ретельного аналізу метафор судового дискурсу в дисертації не здійснено.

Викладені вище міркування заохочують до академічної дискусії та не свідчать про суттєву критику, а отже, є підстави вважати розглядувану дисертаційну працю завершеним самостійним науковим доробком, в якому повною мірою розкрито тему й досягнуто всі завдання, що були сформульовані на початку. Як компетентне наукове дослідження, дисертація Маргарити Зайцевої не вичерпує теми, а позначає шляхи і перспективи подальшого руху наукових поглядів з відповідної проблематики.

Спираючись на позитивні висновки, і на підставі ретельного аналізу дисертації, автореферату та основних публікацій маю констатувати, що дисертаційне дослідження «Когнітивно-комунікативні параметри англomовного судового дискурсу в діяхронії (кін.хІХ-поч. ххІ ст.)» є оригінальним завершеним дослідженням, яке за змістом та оформленням відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету

Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 1159 від 15.07.2020 р.), а його авторка Зайцева Маргарита Олексіївна заслуго на присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Офіційна опонентка:

докторка філологічних наук, докторка,
завідувачка кафедри іноземних мов

Сумського державного університету

Н.В. Таценко

